

Eesti murrete sõnaraamatu näiteartikleid. I

Tartu
1940

Eesti Rahvusraamatukogu: S 6.330

Trükise digitaalkoopia ehk e-raamatu tellimine (eBooks on Demand (EOD)) –miljonid raamatud vaid hiireklõpsu kaugusel rohkem kui kümnes Euroopa riigis!

Täname Teid, et valisite EOD!

Euroopa raamatukogudes säilitatakse miljoneid 15.–20. sajandi raamatuid. Kõik need raamatud on nüüd kättesaadavad e-raamatuna — vaid hiireklõpsu kaugusel 24 tundi ööpäevas, 7 päeva nädalas. Tehke otsing mõne EOD võrgustikuga liitunud raamatukogu elektronkataloogis ja tellige raamatust digitaalkoopia ehk e-raamat kogu maailmast. Soovitud raamat digiteeritakse ja tehakse Teile kättesaadavaks digitaalkoopiana ehk e-raamatuna.

Miks e-raamat?

- Saate kasutada standardtarkvara digitaalkoopia lugemiseks arvutiekraanil, suurendada pilti või navigeerida läbi terve raamatu.
- Saate välja trükkida üksikuid lehekülgi või kogu raamatu.
- Saate kasutada üksikterminite täistekstotsingut nii ühe faili kui failikomplekti (isikliku e-raamatukogu) piires.
- Saate kopeerida pilte ja tekstiosi teistesse rakendustesse, näiteks tekstitöötlusprogrammis.

Tingimused

EOD teenust kasutades nõustute Te tingimustega, mille on kehtestanud raamatut omav raamatukogu. EOD võimaldab juurdepääsu digiteeritud dokumentidele rangelt isiklikel, mittekommertseesmärkidel. Kui soovite digitaalkoopiat muuks otstarbeks, palun võtke ühendust raamatukoguga.

- Tingimused inglise keeles: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nle/en/agb.html>
- Tingimused saksa keeles: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nle/et/agb.html>

Rohkem e-raamatuid

Seda teenust pakub juba tosin raamatukogu enam kui kümnes Euroopa riigis.

Lisainfo aadressil: <http://books2ebooks.eu>

S6330

Polif

AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI TOIMETISED XLIII
PUBLICATIONS DE LA SOCIÉTÉ UNIVERSITAIRE POUR
LA LANGUE MATERNELLE XLIII

EESTI
MURRETE SÕNARAAMATU
NÄITEARTIKLEID

I

TARTU 1940
AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI KIRJASTUS

330

23 sm

AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI TOIMETISED XLIII
PUBLICATIONS DE LA SOCIÉTÉ UNIVERSITAIRE POUR
LA LANGUE MATERNELLE XLIII

EESTI MURRETE SÕNARAAMATU NÄITEARTIKLEID

I

⁰
~~SF 8851~~
Riigirahvastiku
№. 56330
(30. 6. 41.)
0

↓
+

TARTU 1940
AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI KIRJASTUS

Rat. 15.
viii 1940

AKADEMILISE EMARKEE SELTSI TOimetised XIII
PUBLICATIONS DE LA SOCIÉTÉ UNIVERSITAIRE POUR
LA LANGUE ESTONIENNE XIII

ESTI
MURRETE SÕNARAAMATU
NÄITEARTIKLID

1
1940
10000
(14. 10. 40)

SAATEKS.

Akadeemilise Emakeele Seltsi Murdetoimkond oma otsusega 11. II 39 pidas tarvilikuks asuda eesti murrete sõnaraamatu näiteartiklite koostamisele. Asuti seisukohale, et näiteartiklid peavad tuginema senikogutud materjalidele ja olema ühtlasi eeltööks tulevasele sõnaraamatule.

Neid seisukohti silmas pidades on koostatud käesolevas esitatud artiklid. Autorid on talitanud igäüks iseseisvalt, ilma igasuguse vastastikuse läbirääkimiseta töö laadi ja võtete asjus — nii on loodetud saada võimalikult mitmekesist ülevaadet sellest, mida pakuvad AES-i senised kogud, ning ühtlasi selgitada lähemalt, missuguses suunas ja ulatuses tuleks täpsustada senist kogumistööd, mille olulisemaks eesmärgiks on murrete sõnaraamatu väljandmine.

Rahvakeele sõnaraamatust*.

(Ak. Emakeele Seltsi kogude põhjal.)

Ak. Emakeele Seltsi tegevuse tähtsamaks ülesandeks on olnud sõnavara kogumine suure rahvakeele-sõnaraamatu väljaandmiseks. Aastate jooksul on Seltsi arhiivi kappidesse ja riulitele kogunenud ohtrasti väärtuslikku materjali paljudelt murdealadelt, nõnda et on juba võimalik mõelda sellele, kas ei võiks alustada kavatsatud sõnaraamatu koostamise eeltöid.

Et saada väikestki ülevaadet AES-i murdekogude sisulisest ulatusest ning vastavusest nendele nõuetele, mida püstitab sõnaraamat, selleks on nende ridade kirjutaja valinud õige hariliku sõnatüve *sünd*-. Ülevaateks vajalise aineistiku hankimiseks on läbi vaadatud kõik AES-i sedelkogud (Wiedemanni järgi kogutud, Lisasõnastiku järgi kogutud, ideoloogilised jne.) ning kõik morfoloogilised ja häälikuloolised vihikud. Kasutamata on jäänud see rikkalik aineistik, mis peitub murdetekstides. Murdetekstide kohta on olemas üksnes üldsõnaline sisukataloog, mis ei anna kuigi palju viiteid sellest, missugune on ühe või teise teksti sõnavara. Et sõna-sõnalt tekstid läbi lugeda, selleks kuluks nädalaid ja kuid. Kui sõnaraamatu tulevased koostajad tahavad arvesse võtta murdetekstidegi aineistikku, peab enne olema sedelitele kantud neis leiduv sõnavara. Töö hõlbustamiseks oleks samuti vaja, et ka häälikulooliste ning morfoloogiliste kogude aineistik oleks alfabeetselt

* Äratrükk ajakirjast Eesti Keel 1939 nr. 5.

kättesaadav, sest iga üksiku sõna leidmine nendestki kogudest ei ole väga kerge. Siinkohal mainitagu veel et iga-aastane jätkuv korjandus toob täiendavat ainekku ka selle sõna kohta.

Järgnevad murdenäited on esitatud sel kujul, nagu keegi murdeuuriija on nad kirja pannud. Algupärast transkriptsiooni on muudetud ainult siis, kui on olnud tegemist ilmse kirjutusveaga. Tüve *sünd-* kogu olemasolevat ainekku morfoloogiliselt ja sisuliselt rühmitades saame järgmise pildi:

sünd 'sündimine, ilmaletulemine' *sünni märk* Jõh; *süñD* gen. *süñni* Rei, Tõs; *süñD* gen. *süñni* Tor, Plt; *süñD* gen. *süñni* Hls; *süñnipå* Mär: *sîs ku kellegil süñnipå, sîs tegevad kõkki ja vîna*; *süñniBåøv* Phl; *süñnipåø* Tõs: *mo süñnipåø o sügisi miħkli kûs, millas sõ süñniBåø ø; süñnipåø* Hää: *minul on vanå iani lauppå süñnipåø; süñnipåøv* Plt.

sündides-surnud 'enne ilmaletulemist surnud' *kui laþs on enne suřnud, kui ta ilmale süñniB, sîs on ta süñdides suřnud* Juu.

sündija 'teistega sobiv' *tå um süñdijå inemine, tå süñnüs k ikkiga?* Plv.

sündima 1. 'ilmale tulema' *neil süñtüsivat molempil lappset, kişsal on pikkaraiset pojat, nãmåt on vaşt süñtünæt, eij ole viel silmikï pås* Vai Kutru; *süñdima* Jõh, VNg, Mär, Rid: *keş nõres kûs süñdivad, seļsvad kaõõå nõred*, Tõs, Aud, Saa, PJg, Krj, VII, Pha, Jãm, Phl, Rei; *süñdima* Krj Pammana; *süñdimå* Vai, Tõs, Puh; *süñdima* VJg, Iis, Sim, Avi, Koe, JMd, Juu, Ris, Mär, Tor, Vãn, Hää; *süñdümå* Urv, Krk; *süñdümå* Lut, Lei; *süñdüma* Lei; *süñdümmå* Plv; *süñdümä* Vas, Se; *süñdüma* Puh; *süñduma* Trv; *süñdümmå* Rõu; *süñdüme* San, Krl; *süñdmå* Vig, Hls; *süñdme* Hls; *süñdmå* Var; *süñdma* Puh; *süñdme* San; *šüñdmå* Lei.

2. 'juhtuma' *neļ päjvil süñdis sükke asi* Kse; *tiåbmillål se asi süñdis, egå på süñniB pahan dust sellè päråst* Krj; *süñdümmå* Plv.

3. 'tulema, ilmuma' äkkišt oli mejtte jüre jubà sündin, tiq̄ kust ta sõnna pidule oli sündin Krj.

4. 'mahtuma, ruumima' a) p̄a sündis ikkunast ōj̄ue Vai; si:ē sūñnib kül viēl seļtē pi:āle lis; mē: p̄ sūñni kōj̄k ūhe gořraga reñni jüre, tuhliD sūñdivad kej̄k vāna Krj; haj̄nā' sūñdīvā ilosahe kūnū ār', es lahava kuigi ār' sūñdūdā Plv; vakku lam̄bit sūñnūs pallo lautta Vas; b) si:ē si:ēlik̄ eĵ sūñni mulle seĵga lis, Koe, Juu, Ris, Mār, Tor.

5. 'sobima, sünnis olema, kõlbama' eĵ tiq̄ kas sūñdi sest teha Vai; si:ē r̄i:ē akka ūvāst seĵga, n̄sukkest sūñdis ka teha VNg; sūñdüb otta Kuu, Avi; n̄i vara: p̄ sūñni neppi: jahile ('ehale') minna Krj, Khk; toĵt eĵ sūñni sūj̄jā, se sõna eĵ sūñni siñna, Tor, Vas, Lut.

6. 'kokku sobima, leplik olema, leppima' nēD eĵvāt sūñni koko, taplevad alalde Vai, VJg, lis, Kuu; kui leppeliĵkud inimesed, nendega sūñnid ikkē ūhte Juu; nēD sūñdivad kül p̄ari Mār; leppist kokku vōi sūñdist kokku Ema, Jām, Plt, San, Kan; eĵ sūñnū' kellegagi elämä Plv.

7. '(kaubad) kokku minema' vt: mast sūñdisid ka: ūbād ko: kku lis; kaup̄ ei sūñni, ei lähā kokku Juu, Tõs.

8. 'vastu tulema, vastutulevalt asju ajama' tā sūñdis sis mōga Krj.

sündimata 'ilmale tulemata' mis sūñdimat̄ta si olemaĵta Hää.

sündimine sūñtūmisē märkk̄i Vai Kutru; sūñdimise p̄j̄vā Vai Utria, Aud, VII; sūñdimise p̄v̄u Avi; sūñdimise aēg Juu; sūñdimise paĵk̄ Ris; sūñdimene Ris, Hää; sūñdimene Juu: uĵest sūñdimene on vaĵmus, agā lihās ei olē, Ris; sūñdümine Krl; sūñdümine Plv; sūñdümine: Se; sūñdmin, sūñdmin Lei.

sündinud 1. 'ilmale tulnud' õeldakse kirjā järele jumala aenū sūñdinud poeg, kui ta täj̄jē õigusega on sūñdinud, et ta pōlē enne aegne, sis on täis sūñdinud

laps Juu; *miül pitäks laps iuõ oige aiga olema, aka ej ole viël sündind, lapsõd on sündined* Vai, VJg, Plt; *sündind* VNg; *sündind* Iis, Avi: *sätta nägõ sündind laps*, Koe, Juu, Mär, Tor, Plt, Ksi; *sündünü* Vas; *sündünü* Plv; *sündünü* Har, Plv: *kõlü sündünü laßs*; *sündühnü* Vas; *šündünü* Lei; *sühnüü* Kra; *sündunu* Trv; *sündinu* Ote; *sündinu* Võn; *sündinu* Hää; *sündenu* San; *riķaşšinduüu un tiĵj küõtnu* 'rikas sündinud ja vaene surnud' Lei; *sündün* Hls; *sündün* Lei; *sündün* Se; *sündin* Phl, Kse, Tõs: *surñult sündin laps*; *sündin* Ris; *siñdin* Krj.

2. 'tekkinud, sugenud, harjumuseks saanud' *külge sündind* VJg; *külgi sündin* viõã Tõs.

3. 'juhtunud, toimunud' *sündind asjãd* Iis, VJg; *sündind lugü* Koe, Juu, Plt, Tor; *sellõ a.ã siõs õ pallü sündin*, tal õ sürt kaĵiü sündin Ris.

4. *ta om mu šündünu paik* 'see on mu sünnipaik' Lei; *pühã mãrã sündünü-pãiv*, 'püha Maarja sünnipäev 8. sept.' Lut.

sündiv 'võimalik, kordaminev' *jumala pële polõ ükskid asi võimaſta*, *keik on sündiva*, *mis tã tahãb* Jãm.

sündjased 1. 'katsikud, katsikulkäimine' *sündjãtsi* Plv: *sãl olõõv sündjãtsi*; *timã läßs sündjãtsile*, *tõ om kaĵjãtsi*, *läßs kaĵjãtsilõ*; *sündjãtsõ* Lei.

2. 'sünnitus' *sündjãse* Plv: *sãl perõh olõiva sündjãse*, *sãl aõõttã tũtrikkale taõssõ* *kãla* (tüdrukutel ei ei kõlba vastsündinut vaatama minna).

sündlik 'kohane, mõnus, leplik, sobiv' *sündlik* gen. *sündlikku* Tõs: *sõ üks sündlik inimene*, *kis teistega leppõb*; *sãnõ kokko sündlik inemine* Plv; *sündlik* gen. *sündlikku* Mär; *sündlik* gen. *sündligu* Vas.

sündmatu 'sobimatu, korratu, kõlvatu, vastutulematu' *sündimaſta* Jãm, Krj; *sündimaſta* Iis; *tã um vãõga sündimãdã?* Plv; *sündmatu asi* Krj; *sündmãttã* Pil; *sünmãttã* KJa; *sündmaſta* SJa.

sündmus 'juhtumus' *sündmus* gen. *sündmuse* JMd (uus sõna), Hls (haruldane); *sündmus* gen. *sündmuse* Ris

(harva): *séql ó súr süñdmus oĻN*; *süñmus* gen. *süñmuse* Iis, Plt; *süñmus* gen. *süñmuse* Juu: *kui jüst tulèb ajalikku asjà kohta arvaste ütelda, et süñmus, nagü õnnetu süñmus, kui on õnnetus juhtund.*

sündsus 'sobivus' *süntsüs* gen. *süntsuse* Jäm.

sünduslik *sünduslik* gen. *sündusliku* Rei (harva).

sünnikas 'sünnis, sobiv' *sünnikkas* gen. *sünnikka* VII: *eñdine najne oli iä sünnikkas inimene, sēš oĻD sünnikkas tegü.*

sünnilik 'kohane, sobiv' *sünnilik* gen. *sünnilikku* Juu: *sünnilik ikka õeldakse koà nagü kui asi enimalt pašilik on; sünnilik* gen. *sünnilikku* Mär: *sē ej olè nī sünnilik tehà, sè ó üks sünnilik tarvittamese asi, sellega süñnis sedak sedak tōD tehà.*

sünnis 1. 'sobiv, kohane, paras, paslik' *süñnis* gen. *süñtsa* VII; *süñnis* gen. *süñtse* Jäm; *süñnis* gen. *süñtsa* San; *süñnis* gen. *süñtsa* Iis, Juu. Rap; *süñnis* gen. *süñtsä* Tõs; *süñnis* gen. *süñdsa* Plt; *süñnis* gen. *süñtsa* VJg, Sim, Koe, JMd; *süñnis* gen. *süñdsa* Tor; *süñdis* gen. *süñtsa* Rei; *süñtsa* gen. id. Avi, Trv; *süñtsä* gen. id. Krl, Kra; *süñdsä* gen. id. Hls.

2 'mõistlik, sobilik' *saĵ süñtsa najse, nevàd oñ süñtsad inimesed* VJg; *süñtsa mõēduga* Avi, Plt, San; *süñtsad sõnàd, mõjstlikkud, parajad sõnàd* Plv, Kan, Räp, Vst; *kül mu sõsar oĻli vil süñdsa inemene* Puh.

sünnitama 1. 'ilmale tooma' *mäni linna last sünnittämä* Vai; *sünnittama* VNg: *mina sünnidin lapse; sünnittama* Kod, Ris, Rap, PJg, Tõs, Hää, VII, Jäm, Trv, Puh; *sünnittama* VJg, Iis, Sim, Avi, JMd, Koe, Juu, Ris, Tor; *sünnidama* Rei, Ema; *sünnüttämä* Kuu; *süñnüt-tämä* Vas, Lut; *süñnüttäma* Lei; *süñnüttämä* Plv: *süñnüt latsē tütrekkoh,* Räp; *süñnütämä* Vas; *süñnüt-tama* Lei; *süñnütämme* Hls; *süñnütteme* San; *süñnüttemme* Krl; *süñvütämä* Se.

2. 'tekitama, põhjustama' *süñnittas kahju* VJg: *vihä süñnittab ridu* Juu, Ris, Kse, Plt.

3. 'sobitama, kohandama' *ühte süñnittama, kokku*

sünnittama VJg; *peqB sünnittama* nTGu *vêl vähekki sâB* Puh.

4. 'sobima, vastu tulema' *tâ sünnittab teĵstè ini-mestega kuĵ võimalik; olè iâ mës sünnitta mõga* VII.

5. 'toimetama, korraldama' *tämä sünnittas mulle sene ädä* VNg.

sünnitamine 'lapse ilmaletoomine, poegimine' *sünnitamine* gen. *sünnitamise* Avi, Plt; *sünnitamene* gen. *sünnitamese* Kad, Ris, Tõs, Hää; *sünnitamene* Juu, Ksi, Mär; *sünnidamene* Ema; *sünnitamine* Se.

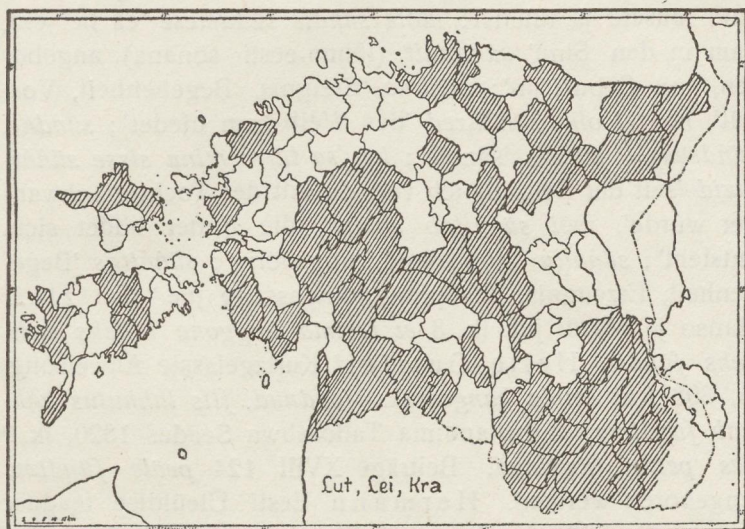
sünnitu 'sobimatu, kõlbmatu' *sünnitu* gen. *sünnitu(ma)* Rei: *nehust sünnitud iütta pole eluskid küld.*

sünnitus 'sünnitamine, ilmaletoomine, poegimine' *sünnitus* gen. *sünnituse* Juu, Tõs, Hls; *sünnitus* gen. *sünnituse* San (harva); *mĵs piqB mañ oleme, sts om pŷl keĳgem sünnütüs* Krk; *sünnütüs* Plv; *sünnitus* gen. *sünnituse* VJg, Iis, Koe, JMd: *sünnituse valud*, Mär (uus, harva), Tor, Juu, Ris (harva); *sünnütüs* Krl; *sünnidus* gen. *sünniduse* Rei, Jäm; *sünnidus* gen. *sünnidukse* VNg: *kül olen mina neĳD sünniduksi nähnu mitmelajlisi; sünnüdüs* Kuu.

Esitatud näidetest ilmneb kõigepealt, et kõnesolevast sõnatüvest on üldjoontes üsna täielik ülevaade. Nagu osutab kaasasolev kaart, ei ole vastuseid küll igast kihelkonnast, kuid see asjaolu ei oleks takistuseks sõnaraamatu koostamisel, sest ilmekamad ja tähtsamad murdealad on siiski esindatud. Harjumaa, Tartumaa ja Läänemaa manner on ainukesed maa-alad, kus peaks veel koguma lisaandmeid. Ühtlasi näeme, et vaatlusele võetud tüvest on olemas küllaldaselt semasioloogiliselt ja morfoloogiliselt tähtsaid näiteid. Selles ülevaates ei taheta aga seda esile tõsta, mis AES-i murdekogudes on rahvakeele-sõnaraamatu koostamiseks rahuldav või hea, sest toodud ainestikust paistab see juba iseenesest silma. Ülevaate ülesandeks on tõsta esile mõningaid soovivaldusi, mis on tulnud ilmsiks ainestikku sirvides.

Olemasolevad andmed on kogutud väga erinevatel aegadel, kus foneetilise transkriptsiooni nõuded on olnud eri-

nevad. Ka on murdekogujad kasutanud erinevaid transkriptsioonivõimalusi, seda peamiselt täpsuse suhtes. Selle tõttu on kogude tehniline külg väga kirju. Kui kord asutakse sõnaraamatu väljaandmisele, siis peab enne seda transkriptsiooni ühtlustama, niipalju kui on võimalik. Mõnel juhul on raske arvata, kas küsimuses on omapärane transkriptsioonivõte või kirjutusviga. Niisugused juhud nõuavad kontrollimist.

Enamik kogujaid on sõnatüvele lisanud tõlgendusedki, kuid väga mitmes kohas esineb näit. *süñdima*, ilma et oleks ühegi sõnaga öeldud, mis tähendus või tähendused võivad sellel sõnatüvel olla. Ka ei rahuldaks sõnaraamatu koostajat paaril korral esinev TW (= tähendus sama, mis Wiedemannil), sest ta ei võiks kunagi kindel olla, et vastavas murdes on tõesti tuntud kõik need tähenduslikud nüansid, mida tunneb Wiedemann, ja et murdes ei esineks lisatähendusigi. Sellega ühenduses peab puudutama teist asja. Paljud kogujad on rahuldunud sellega, et järele on päritud *sünd*-tüve kõige harilikum tähendus või kõige harilikumad tähendused, kuna just huvitavamad harul-

dased tähendused on jäänud paberile märkimata. Täendusliku külje poolest peaks vähemalt seda sõna küll täiendatama järelkogumisega vajalikkudel aladel.

Kui võrrelda AES-i murdesedeleid Wiedemanni sõnaraamatuga ja EKA-s oleva kirjakeele sõnastikuga, võib konstateerida, et mitmed omapärased *sünd*-tüve tarvitamis- ja tähendusjuhud, mis näivad olevat rahvakeelsed, ei esine murdekogudes üldse. Võrreldagu selleks Wiedemanni sõnaraamatut, kus esineb veel tähendus 'werden' ja huvitavaid lauseid ja tuletisi: *möte sündis südamese* 'es fiel ein, kam in den Sinn' *sündmilt* (lõuna-eesi sõnana) 'angeboren, von Geburt an'; *sündus* 'Ereignis, Begebenheit, Vorfall', *naezel olid sünduzed* 'das Weib kam nieder'; *sündne, sündsas* = *sündis* 'sünnis'; *kui sa tütre minu sisse sünnitazid* 'seit der Zeit, als ich von dir mit der Tochter schwanger wurde', *wõi sünnitab ennast* 'die Butter bildet sich, entsteht'; *sünnitu* 'unpassend, ungehörig'; *sünnitus* 'Begebenheit, Erzeugnis, Schöpfung, Anpassung jne.' Gutzleff Hanso ja Mardi jut, lk. 8 *et temma koggone teifeks mehheks fündis*. Helle-Gutzleff Kurtzgefasste Anweisung, lk. 398 *kui emma kangemaks joudnud, siis lahutus hakkab fündima*. Lihwlandima Tallorahwa Seädu 1820, lk. 9 *kes peäle fündinud*. Beiträge XVIII 124 *peäle fündima* 'zugeboren werden'. Hermann Eesti Üleüldise teaduse raamat, lk. 300 *nimed on fündinud*, 103 *See Ladina nimi on fündinud sõnadeft ad „juurde“ jectum „wisatud“, 206 Akademos'e nimeft sünnitatud kohanimi*.

Lõppkokkuvõttes võib öelda, et enne rahvakeele-sõnaraamatu väljaandmist on tingimata vajalik eriti tähendusliku külje poolest kogusid täiendada. Et viia läbi täiendusi, seks peab aga olema ülevaade juba olemasolevast ainekust.

Esitatud ainekule võib lisa saada ka trükitud allikatest ja erakogudest (Saarest, Mägiste, Toomse, Ariste).

Lõpuks öeldagu, et toodud sõnastikunäide ei ole mõeldud tulevase rahvakeele-sõnaraamatu ideaalkujuks, vaid üksnes üheks võimaluseks, mida sõnaraamatu koostajad võiksid arvesse võtta.

Paul Ariste.

Sur le dictionnaire de la langue populaire.

L'un des buts du travail d'enquête dialectale de la Société Universitaire pour la Langue Nationale a été le recueil de matériaux en vue de publier un dictionnaire de la langue populaire. A cette fin des matériaux tout à fait abondants ont déjà été rassemblés. Sur leur base l'auteur a examiné un mot afin d'avoir un léger aperçu de ce que sont les matériaux existants. Cette analyse a montré que les matériaux sont suffisants et proviennent des aires dialectales les plus importantes, mais que pourtant il faut çà et là recueillir des données complémentaires. La plus grande lacune porte sur le côté sémantique et morphologique. Beaucoup d'enquêteurs n'ont relevé que l'existence d'un radical, bien que ce dernier possède des dérivés particulièrement nombreux ainsi que des significations diverses. Dans les collections dialectales manquent également quelques significations qu'on trouve dans les sources imprimées.

Mida pakuvad meile AES-i murdekogud?*

Nadu.

Eesti murdeainestiku kogumine, alustatud a. 1922, paisab jõudvat mõne aasta pärast (vahest a. 1942, kui ainelised olud lubavad) lõpule, sellekohase kava piires. Nüüd on tekkinud AES-i juhatuse ja Murdetoimkonna ringides küsimus: kuivõrra täielikud on meie senised murdekogud, kuivõrra võiksid need sisaldada tühikuid, mida tuleks täita enne eesti murdesõnaraamatu käsikirja koostamisele asumist? Et sellest ülevaadet saada, ongi AES-i MT oma liikmeile teinud ülesandeks pakkuda mõninga tüüpilisema sõna kohta ülevaadet AES-i seni kogutud murdeandmetest.

Nimetatud sihis on allakirjutanu valinud AES-i kogudest Wiedemanni sõnaraamatu, lisaõnastikkude, ideoloogiliste küsitluskavade ja nn. „vähemate küsimuste“ kavade alusel korjatud andmed ühe vananeva, haruldaseks muutunud, kuid tähenduslikult suuresti diferentseerunud sõna *nadu* kohta. Alljärgnevas on esitatud kõik andmed sõnast *nadu*, maha arvatud mõned vähem huvi pakkuvad teated (näit. part. *nadü*, gpl. *nadude* eP murrete enamikus, nähtavasti kunstlikud vormid nagu ill. *naosse*, *nadudesse* jne.). Kasutamata on jäänud vastav aineistik murdetekstides, kuna vastava sisukataloogi puudumisel oleks pidanud need (7.500 lk.) rida-realt läbi loetama.

* Äratrükk ajakirjast Eesti Keel 1939 nr. 5.

Ainestikku kihelkondadest on allpool tsiteeritud mitte lähtudes idast läände (nagu seda tarvitatakse rahvaluules, kus see on teatud määral õigustatud, nähtuste leviku tõttu sageli selles sihis), vaid vastupidi läänest itta ja põhjast lõunasse, ja nimelt: Hiiu, Saaremaa, Muhu, Läänemaa (Noa, ... Var), Pärnumaa põhjaeestiline osa (Khn, Tõs, Aud, Mih, PJg, ... Hää, Saa), Harjumaa (Ris, HMD, Kei, Nis, Hag, Rap, Juu, Kos, Jür, HJn, Jõe, Kuu), Järvamaa (Tür, Ann, JMD, ... Koe), Viljandimaa põhjaeestiline osa (Pil, Plt, SJn, KJn, Kõp, Vil), Virumaa (Kad, VMr, Sim, VJg, Rak, Hlj, VNg, ... Iis), Tartumaa põhjaeestiline osa (Lai, Ksi, Äks, Pal, MMg, Trm, Kod), Pärnumaa lõunamurdeline osa (Hls, Krk), Viljandimaa lõunamurdeline osa, Valgamaa lääneosa, Tartumaa lõunaeestiline osa (Kod Koosa, TMr, Ran, Nõo, Kam, ...), Valgamaa idaosa, Võrumaa, Setumaa ja keelesaared. Aines- tikku on üldiselt tsiteeritud muutmatult, peale mõnede ilmsete vigade ja kirjekomistuste ning mõnede puhtväliste muudatuste transkriptsiooni süsteemis, nimelt: 1. diftongide konsonantsel osal on ära jäetud kaar (*naò*, *n^uõrik* pro *naõ*, *n^uõrik*), 2. *õ* asemele on võetud *e*, 3. pika esimese silbi kvantiteeti on märgitud vastavalt seisukohale, mis avaldatud EK 1937 111 (seega kirde-eestis *vardad* pro *varðad*, keskeestis *vardad*, *pailü* pro *varðad*, *pailü*), 4. *-kks-*, *-tts-* on asendatud *-ks-*, *-ts-*ga (*maksa*, *meetsa* pro *makksa*, *mettsa*), 5. helitu *h* on märgitud *h*-ga (*ühtegi*, *jañ* pro *ühtegi*, *jah*), 6. silbialguline *u* on asendatud *w*-ga (*eüwès* pro *õüüès*), 7. *u* on asendatud *ü*-ga (*nadü* pro *nadüü*). Vrd. P. Ariste, EK 1937 50—53, 111—112.

1. *nadu* 'meheõde, belle-sœur'.

nadü : *mehè eðè olli n^uõrikkul nadü. mehè eðè o naòd.* (rl.) *naò vardad vejtä vakkä sehèst, kojo koõda, kojo kaks* (MuhLõe). — *nadõ* ~ *nadü* g. *naõ* : *sé sellè nadõ, sé mehè eðè sé üitpõssä nadõ* (MarH). — *nadü* ~ *nadò* g. *naò* : *mehè eðe oli, sis oli nadò* (VigOe). — *nadü* g. *naü* p. *nadü* ppl. *nadüsid* : *néd mñ naüd* (v., KsePu). — *nadü* g. *naò* : *tä nadü oli iä inimene* (VarHel). — *nadü* g. *naò* gpl. *nadude* ppl. *nadusi* : *meitti oli nelü nadü* (hl., Khn). — *nadü*? (pikk paus) *olèn ära unuttand*;

(pärast mitmes. oletusi:) *mehè eðè vist_on nadù* (PJg). — *nadù : mehè eðè oñ naùD. miš_sà koà naduðelle viD* (JürLi). — *nadù g. nadù ppl. nadusi : nadu mol paergalt eläB vël* (JuuToo). — *nadù g. naò ppl. nadusid : naòD olid_ikkà mehè eðè vanasti* (JuuVao). — *nadù : mehè eðe on naése nadù* (hv., HJnPir). — *nadù g. nadù gpl. nadu_e ppl. nadù* (KuuTap). — *nadò* (TürPi), *nadù npl. naòD* (v., TürRe). — *nadù g. nadù : temal oñ paillù nadusi. mul pelè ühtegi nadù* (hl., JMdKa). — *nadù* (PaiVa). — *nadù* (JJnAr). — *nadù npl. naùD ppl. nadusi : naò obune seisàB eüwès. n. seittis külasse* (v., KoeÄr). — *nadù 'mehe ehk naise õde' : kälimés kâD pelettas naò našši katsudes* (PltRa). *nadù g. naò ppl. -sid* (PltPui). *nadù, varem tarvittusel, nüü aruldane* (KadTou); *nadù g. naù : riakkisin... naùga. oled omà nadù kuà näind?* (v., KadSo). — *nadù oli mehè eðè ja...* (VMrSo). — *nadù g. naù ppl. nadusid* (SimLae). — *nadù 'mehe ehk naise õde' : olid minù naùD* (hl., HljVer). — *nadù ppl. nadusi : sie oñ nau müšs* (VJgRoe). — *natu g. nau p. natu ppl. -si, meije natu oñ ouwes* (hl., VNgMer). *minà kävin naùl. lähèn naùle* (VNgMän). *siè one tàmà nadù siè. siè sai naò käest karvusta* (VNgKoi). — *natù g. naò : mehè eðè oñ natù* (JõhVal). — *natò : miül ei olègi natosi, naòD oñvad kaik surreD vällä. natuðelle narmaksest käiksed* (hl., VaiUd); *nato* (VaiKud). — *nadù g. nadù p. naduda gpl. nadude ppl. nadusi : on kaks naduda* (IisTud). — *nadù* (Lai). — *nadù g. nadù p. naduda ppl. -sid : mittu naduda sul oñ?* (hl., Avi). *nadù g. nadù p. nadù* (KodAs). — *nadù g. naù : ma lähan nüüD nadù vät-tama. naùl oñ üs kasuk* (KsiTa). — *nadù g. naò ppl. nadusid : sē oñ miü nadù* (v., HlsAb). — *nadù : mihè sežar olli nadù. ma lä na:Dùl kä-imä. kudas na naduze oñ...* (KrkAi); *mihè sežar olli nadù* (v., KrkMä); *nadù olli mihè sežar kunàgi. oñ, temäl o paillù naduzið* (Krk). — *nadù g. nadù p. nadud* (Hel). — *nadù = mehè sežar* (TMrVr). —

nadù g. *nadu* p. *naŋtu* : *vellè naěsè oŋliiva naduse ... vai oŋli mehè sešàr* (?) (v., hv., KamKär). — *nadù* (83-a. taat selle sn. täh. ei tea, kuid tema 54-a. minia teab hästi!) (v., RanKu). — *nadù* = *mihè sešàr* (hl., SanNä). — *nadò* g. *nadò* p. *naŋtò* gpl. *nadòzidę* ppl. *nadòziŋ* : *nadò um mehèzèzàr. küdù.läŋs meŋsa küñdemaije, nadò.jäi tarę taŋgeŋma* (v., PlvAd). — *nadù om mehesèzàr, n. jäs kodù nàgleme 'riidlema'* (KriKoe). — *nadò* g. *naò* p. *naŋtò*, esineb ain. laulus, hl. sõsar (~ mehe sõsar) : *paręb eks küŋtã küŋlël ku naŋta kãl.al. küŋv? läŋs? nuŋme küñdemã, naò? jäi? tarę toŋkkeŋma* (SeKül). — *nadu.am mieššezàr* (KoiPai). — *nado* g. *naò* p. *naŋto* (Lut). *nadù um mihè sežàr* (LutJa).

naduke(ne) 'meheõde'.

nadukke (VJgRoe). — *naòkkaine* 'nadukene' (hv., Vai-Ud). — *nadukkene* (IisTud). — *nadukkene* (meelitus) (Avi). — *nadukke* (v., hv., HlsAb).

2. **nadu** 'peigmehe õde (pulmas)', õieti siis 'tulevase mehe õde'.

peijù sõsar üittasse nadù (MusNi). — *nadù* g. *nadù* : *sé kes rãdi laiwã tahã viŋ, nõñdã keŋ oli püüs, sé oli pulmã nadù* (PhaK). — *nadù* g. *naò* 'peigmehe õde (vanades pulmakommetes; muud täh. ei tunta)'; *üitti nadù ...* (v., Põikõ). — *peigme nadù* (JuuLõi).

3. **nadu** 'naiseõde'.

nadù (JInJä). — *nadò* : *naise odeda kutsutta nadost* (Vai). — *nadù* g. *naù* : *naduda ei eŋd kodù. ei muŋl. eŋlè nadusið ühtigi* (IisTud). — *nadù om naise sešàr* (PstPalu). — *nadù* g. *naò* npl. *naoda* ppl. *nadusi* : *nadù ja küdù* (TrvVä). — *nadù om naize sežàr* (HelAla). — *nadù* (KriMa). — *nadù* g. *naò* p. *naŋtù* (KoiPai).

naduke 'naiseõde'.

nadukke (hl., TrvVä).

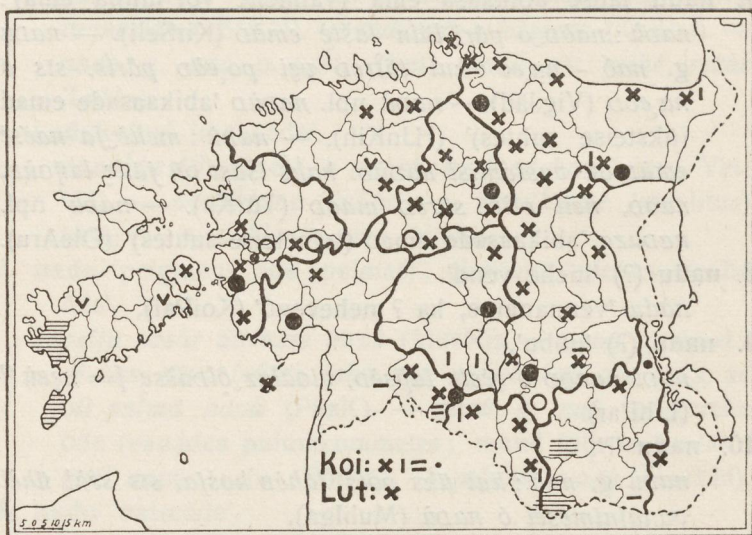
4. **nadu** 'vennanaine'.

nadù, si nimi on jobã kadùnu, tähendand sedasaŋma mišsi kãligi (SaaVõlt). — *nadu on teise venna naine, väga vähe tarviŋtattu* (Kadllu). — *nadù* g. *nadù* p.

- nattu* : *vellè naēsè olliva naduse ... vai olli mehè sešar* (?) (Täps. täh. ei tea, sn. väga vähe tunt., v., hv., KamKär). — *nadu* g. *naq* p. *nattu* (VasMau).
5. *nadu* 'mehe venna naine'.
kaitš velle teinè teizèl nainè, nṽ naizè eikkav ütstetzi nadù (60 a. eest on mõni seda sõna naljaks tarvitanud) (KrkSa). — *nadù* g. *naù* p. *nattù* : *kattel velèl oma naze, nḗ naze kutsuva ütsteist nadù* (Koi).
6. *nadu* 'naise ema'.
nadò 'naiseema (?)' (KanNah).
7. *nadu* 'lapse abikaasa ema (väimehe või minia ema)'.
nadù : *naòD_o pâri län laštè emàD* (KirSeli). — *nadù* g. *naò* ~ *naeò* : *kui tütreD veì poeàD pâris, sis õ naeòD* (VigJäd). — *nadù* npl. *nadùD* 'abikaasade emad (üksteise suhtes)' (HJnKih). — *nadù* : *mehè ja naēsè emàD oñ vastamisi nadùD. kaks isàst oñ jälle lajgùD. naòD, neil olid sùrèD maòD* (TürKa). — *nadù* npl. *naduze* 'abikaasade emad (teineteise suhtes)' (OteAru).
8. *nadu* (?) 'mehe vend'.
nadu 'vennanaine, ka ? mehevend' (KoiPai).
9. *nadu* (?) 'nõbu'.
nadù : *naqD o eeste lapsèD, vigàlaz_õldašse [= nebu!]* (LihPar).
10. *nadu* 'p'.
nadù g. *naò* : *kui üks pois lähèb košja, sis seàl ühèl vanainimesel õ nadù* (MuhIga).
11. *nadu*, sõna veel mäletatakse, tähendus aga ununud.
nadù õ *üks vanà muištne seṇà, kas,tà oli natsèl mehè emà veì* (Täpset sugulusmõistet kj. ei tea. Teatakse, et on *nadù* olnud, kuid ei tea, kas vennanaised v. muud sugulased) (KseHõb). — *kiñni kui üks nadù. tãis kui nadù* (õunapuud õunu jne.) (mingi kivinenud välj., täh. ei teata, mingit sugulusastet ei teata selle sõnaga ühendada (AudEa). — *nadù* g. *nadù* ppl. *nadusi* (hv., Koe). — *nadù on üks sugulane, mehebõlt sugulane, agà ei tèà jaḇ, kudàs* (v., KJnLal). — *nadù* : *ei temà omà nauḡa läbi suànd sugùgi* (KadSo). — *nièD oñ nauD nařmasjalàD, siàl on àṁmàD pikka ànda*

(lisTud). — *nadù* ikke ütteltti olevet, meantsi *nadù* olli meq ei tã. *nadut* vellenaist olevet kakkelnu ku nar̄meniten (v., KrkPer). — *nadù* p. *nadut* (RõnTam). — *nabù*: *nabùst* üteldi ütte sugulast, a mis tã tul üteldä, pûldäbi vai; tû om vahtselina senä (vg. hv., RãpPih).

Sõna *nadu* kohta esineb AES-i kogudes eitavaid teateid: Khk-lt, Jãm-st, RisVil-st, Trv lõunaosast, KrkPer-st (*nadut küdüt meq ei mälette*¹), Puh-st, UrvVaabinast, HarR-st ja VasS-st.

1. X 'meheõde'	6. ⊥ 'naiseema' (Kanepis)
2. ∇ 'peigmehe õde'	7. ○ 'minia v. väimehe ema'
3. 'naiseõde'	● tähendus ununud, tundmatu
4. — 'vennanaine'	● küsitavad teated
5. = 'mehe venna naine'	≡ sõna on tundmatu

Mida pakuvad AES-i kogud uut?

Wiedemanni sõnaraamat tunneb teatavasti sõna *nadu* (*nado*) ühes ainsas sugulustähenduses 'meheõde': 'Schwägerin, Schwester des Mannes', ja lisaks veel 'pruuttüdruku'

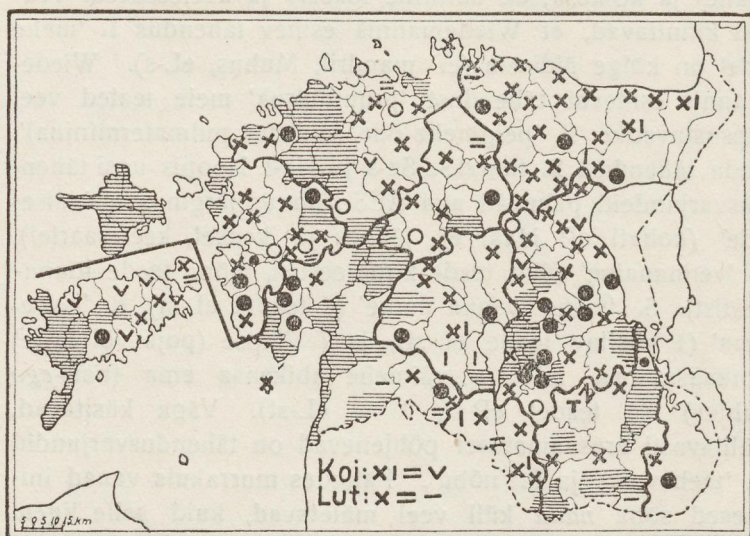
¹ Vrd. siiski teist teadet KrkPer-st, ülal punkt 11!

tähenduses: *saja-nadu*, *pruudt-n.* 'Brautjungfer'. Siit vaatlusest jäägu kõrvale veel samas sõnaraamatus esinev *nadu* ~ *-natt,-i* (Kihnu) 'hüljes', mille ühtekuuluvus eelmise sõnaga pole kindel. Selle vananeva sõna esinemisest või vähemalt mäletamisest praegustes murretes annavad AES-i sõnavarakogud nüüd õige täielikke lisateateid, millest selgub, et sõna levikualad on Sa, Muh, Lä kesk- ja lõunaosad, Pää loodeosa, Ha idaosa, Jä, Vr, Vl kirdeosa, Ta põhjaosa ja eL lääne- ja keskosa, eL äärmine idaserv ja keelesaared. Teated kinnitavad, et Wiedemannis esinev tähendus 1. 'mehe õde' on kõige üldisem (eP mandril, Muhus, eL-s). Wiedemannis esinevat tähendust 'pruuttüdruk' meie teated veel täpsustavadki: 2. 'peigmehe õde (muistse pulmaterminina)'. Seda tähendust 2. tuntakse Sa-s ja Ha-l. Hoopis uusi tähendusvarjundeid pakuvad aga AES-i kogud järgm.: 3. 'naise õde' (kohati eP idas, eL läänes ja keskel, keelesaartel). 4. 'vennanaine' (üks teade kirde-eesist, mõni teade lõuna-eesist). 5. 'mehe venna naine' (2 teadet eL-st), 6. 'naise-ema' (1 küsitav teade eL-st), ja 7. 'lapse (poja või tütre) abikaasa ema, minia v. väimehe abikaasa ema (nais-ego suhtes)' (4 teadet eP-st, 1 — eL-st). Väga küsitavad, nähtavasti arusaamatusel põhjenevad on tähendusvarjundid 8. 'mehevend' ja 9. 'nõbu'. Paljudes murrakuis vanad inimesed sõna *nadu* küll veel mäletavad, kuid selle ligem tähendus paistab olevat ununenud. Uued AES-i andmed pakuvad meile muidugi ka pilti selle sõna häälikulisest (*nadù* ~ *nadò* ~ *natù*, g. *naò* ~ *naù* ~ *nadù*) ja morfoloogilisest (p. *nadù* ~ *naduù* ~ *naduda*, ppl. *nadusid* ~ *nadusi*) ehitusest.

Mis AES-i kogude andmestikus puudub?

Mõistagi, kuna AES-i murdekogumisel pole kogu eesti sõnavara suudetud, piiratud ainelistel võimalustel ja lühikese tööaja (a. 1922—1939) tõttu, koguda kõigilt murdealadelt, pole seni olevad andmed ka täielikud. Kui kogumine oleks piirdunud ainult Wiedemanni sõnastiku kontrollimisega, siis oleks meil sõna *nadu* kohta olnud positiivseid või negatiivseid teateid ainult 30—36 kihelkonnast. Õnneks on

meil aga sõnavara kogutud ka muudest kihelkondadest ja muude küsitlusvahendite najal nagu lisasõnastikud, ideoloogilised küsitluskavad („Sugulusnimed“) ja nn. „Vähemad küsimused“. Umbes pooled teated sõna *nadu* kohta on saanud nimelt nende vahendite kaudu, mis tohiks küllaldaselt õigustada viimaste tarvituselevõttu kasvõi kõigi kihelkondade murrakute puhul. Igatahes eramurdekogud (allakirjutatul) näitavad, et rahvakeelest on võimalik sõna *nadu*

1. × 'meheõde'	7. ○ 'minia v. väimehe ema'
2. √ 'peigmehe õde. pruuttüdruk'	8. ∨ 'mehevend'
3. 'naiseõde'	9. ∇ 'vana-vanaema'
4. — 'vennanaine'	● tähendus ununud, tundmatu
5. = 'mehe venna naine'	● küsitavad teated
6. † 'naiseema'	≡ sõna on tundmatu

esinemisest andmeid saada enamgi. Need teated kõigepealt kinnitavad AES-i andmeid, et see sõna on juba täiesti tundmatu Hiiumaa, Saaremaa läänes (Khk, Kär, Ans, Jäm), Lääne loodes (Noa), kohati Pärnu põhjaosas (Tõs, Vän, Pär, ? Tor, Hää), Hauglandi keskosas (Kei, Nis, Hag), vist Annas, Pee-s, Puh-s ja mõnes Võõre kihelkonnas (Urv, Har). Aga positiivseid lisateateid selle sõna esinemise kohta pakuvad need erakogud

veel järgmistest kihelkondadest: Kaa, Krj, VII, Jaa, LNg, Rid, Kul, Mär, Ris, HJn, Jõe, Kos, Rap, Amb, Pil, SJn, Kõp, Vil, Rak, Lüg, MMg, Äks, Nõo, Võn ja Rõu. Need era-andmed kinnitavad ülalesitatud (AES-i kogude) tähendusvarjundite 1.—3., 5., 7. faktilist olemasolu, ei paku aga mingit tuge tähendusvarjunditele 4., 6. ja 8. Erakogus olev teade Krj-st 'pruudi eeskäija' on vist identne tähendusvarjundiga 2. Erakogude andmestikus leidub ka üks AES-i kogudes tundmata tähendusvarjund, PlvKarilatsi *tere' terè naDò* 'tere-tere, vana-vanaema' (v.), mis seletub nähtavasti aga omaaegse faktilise tähenduse ununemisega.

Ce que nous offrent les collections dialectologiques de l'Association Universitaire pour la Langue Nationale.

N a d u.

Pour donner un aperçu de la richesse des matériaux rassemblés en vue d'un dictionnaire dialectal et recueillis de 1922 à 1939 selon les directives de la Société Universitaire pour la Langue Maternelle, l'auteur présente les données contenues dans les collections de fiches au sujet du mot *n a d u* (belle-soeur), en dehors des renseignements provenant des textes dialectaux. 50 paroisses du territoire estonien fournissent sur ce mot vieilli les données sémantiques suivantes: a) significations figurant déjà dans le dictionnaire de Wiedemann 1) belle-soeur. (= soeur du mari), sens le plus ancien du mot; 2) soeur du fiancé (à la noce), chez Wiedemann demoiselle d'honneur; — b) significations manquant chez Wiedemann 3) soeur de la femme; 4) femme du frère; 5) femme du frère du mari; 6) mère de la femme; 7) mère du gendre ou de la bru; — c) données douteuses: 8) frère du mari; 9) cousin, cousine. V. carte n°1. Dans de très nombreux endroits on se souvient encore du mot *n a d u* (surtout d'après les chansons populaires), mais le sens en est tombé dans l'oubli (10, 11). Ces renseignements permettent de préciser l'extension géographique de ce mot lui-même, ses nuances de sens et ses variantes phonétiques et morphologiques. Mais d'autre part il apparaît bien clairement que ces collections ne renferment pas, à propos de ce mot, tout ce qui en a été conservé par la langue populaire. De très nombreux renseignements supplémentaires sont fournis par les collections personnelles de l'auteur (v. carte n°2).

S 6330

S 6

www.books2ebooks.eu